

Framtidas demokrati

Av Leif-Runar Forsth

Tiden er mer enn moden til en grunnleggende samfunnsdebatt om spørsmål som:

- Hva slags demokrati ønsker vi i de neste hundre årene?
- Hvilke verdier bør ligge til grunn for samfunnets utvikling?
- Hvilke ideer og ideologier passer den moderne tid?
- Hvordan ønsker vi at vårt samfunn skal være?

1 Demokratiet - Hva og hvorfor

Demokrati betyr at folket styrer. Demokrati kan også bety at vi bruker gode beslutningsprosesser som slipper til alle meninger. Demokratiet er, grunnleggende sett, en måte å leve sammen på som ikke bare gir bedre beslutninger, men som også bidrar til det enkelte menneskets utvikling og livsutfoldelse.

Selve ordet demokrati betyr folkestyre. Men demokrati er og kan være mange ting. Demokratiet forbindes ofte med visse former for organisering og styring av et samfunn, med en folkevalgt nasjonalforsamling, med frie og hemmelige valg, med flertallsstyre eller med en måte å leve på. Hvor demokratisk et samfunn er, avhenger av i hvor stor grad fire forhold er oppfylt. For det første, hvor effektiv folkets kontroll med de styrende organer (regjering, kommunestyre etc.) er. For det andre, hvor stor likhet det er mellom borgerne i samfunnet. For det tredje, hvor stor den politiske frihet er. Og sist, hvordan og i hvilken grad flertallet styrer. Graden av demokrati avhenger også av balansen mellom disse fire faktorene.

Direkte demokrati er bare mulig i små grupper. Når gruppestørrelsen vokser, kan vi mennesker rives med av massesuggesjon. Større forsamlinger kan derfor mer bli arenaer for manipulasjon fra dyktige folketalere (et eksempel er Hitlers masse møter) enn for demokratiske beslutningsprosesser. En viktig oppgave i et demokrati er derfor å få til gode debatter og beslutningsprosesser. I et moderne demokrati spør vi ikke bare etter hvor mange som har deltatt, men hvordan debatten og beslutningene har foregått.

Demokrati har ikke bare med frihet til å delta i valg og styre av Stortinget og kommunen. Det handler også om den enkelte borgers frihet til å styre sitt eget liv. Norges mange frivillige organisasjoner er derfor på mange måter vel så viktige deler av vårt demokrati som det at vi kan stemme ved valgene.

I et moderne demokrati kan vi ikke alle være med å bestemme alt. Vi må velge våre representanter til de styrende forsamlinger som bystyre og storting. Demokratiet krever da en fri konkurranse mellom de som stiller til valg. Fri konkurranse betyr også at alle slipper til på like fot i valgkampene. Massemediers favoriseringer eller diskrimineringer av partier eller kandidater eller store forskjeller i partienes økonomiske midler, kan derfor være en direkte trussel mot den demokratiske prosess.

Makt avstumper. Det er derfor viktig at vi kan ombestemme oss ved neste valg og skifte ut de lederne vi ikke er fornøyd med. Dette krever igjen frie og ansvarsbevisste massemedier som kan gi balansert informasjon om hva de styrende gjør.

Den demokratiske debatt bidrar ikke bare til bedre beslutninger. Den virker også utviklende på de som deltar i eller følger debatten. Noe som igjen kan føre til bedre beslutninger i den neste sak som dukker opp. Demokratiet inneholder derfor en selvforsterkende kvalitetsøkning som vi ikke finner i mer autoritære styresett.

Vi vet alle hvordan diskusjoner med venner og familie kan virke utviklende både på oss selv og vårt forhold til andre mennesker. Demokratiet er derfor også en omgangsform og en måte å leve på som bidrar til utvikling og virkeliggjøring av det enkelte menneske.

I dette ligger også en tro på mennesket. Det betyr en tro på at vi kan lære av erfaring. Det betyr også en tro på at mennesket kan løse sine utfordringer, problemer og motsetninger ved å snakke sammen, og ikke bare ved maktbruk. Demokratiet gir også erfaringer med og dermed troen på det ansvarlige og deltakende menneske, den demokratiske borger som tar ansvar for seg selv og for fellesskapet. Demokratiet er også en tro på at mennesker hører sammen med mennesker. Vi er ikke som enkelte dyrearter, individer som er laget for et liv i ensomhet. Mennesket kan bare fullt og helt utvikle seg som menneske og fullt ut nyte livet, hvis det lever sammen med andre mennesker.

Oppsummert kan vi si at demokratiet i hovedsak er fire ting: 1. Et system der folket selv, direkte eller indirekte, bestemmer. 2. Prosesser (for debatter, valg og beslutninger) der alle borgere og meninger slipper til. 3. En grunnleggende holding til mennesker og samfunnet. 4. En livsstil.

Hovedspørsmålet vi kan stille er: Hvordan kan vi styrke og utvikle vårt demokrati?

2 Demokratiet - Den naturlige samfunnsform

Det er naturlig for mennesket å ville bestemme over seg selv og delvis over andre. Det er også naturlig for mennesket både å samarbeide med og være i konflikter med andre mennesker. Demokratiet er et svar på disse behov og motsetninger.

Vi kan forestille oss at mennesket har utviklet sine samfunnssystemer fra en slags naturtilstand som eksisterte før de første menneskelige samfunn. Denne naturtilstand er delvis noe vi forestiller oss (dikter opp) og delvis de samfunnsformer vi nå vet/tror har eksistert i de første menneskelige samfunn. I denne naturtilstand levde mennesket i små grupper. Disse hadde alt ansvar for å ivareta og passe på seg selv. De hadde også en slags naturgitt "rett" til å gjøre dette. Denne naturretten tilsvarer dyrenes "rett" til å ivareta seg selv og sine slik de ut fra sin natur vil gjøre det.

Mennesket har utviklet seg med mennesker både som sin viktigste samarbeidspartner og sin farligste fiende. Mennesket har samarbeidet med andre mennesker og kjempet med andre mennesker i all historisk tid. Vi kan derfor tenke oss at et menneskelig samfunn er laget for at vi skal kunne leve i en størst mulig flokk med vennligsinnede. Det enkelte menneske gir derfor fra seg noe av sin naturlige rett til å kjempe for sine egne interesser mot alle andre, for å få de fordeler det er å være en del av en vennligsinnet flokk.

Det meste av dagens komfort og velstand er kommet til ved at mennesker har samarbeidet i store samfunn. Men mennesket trenger ikke bare flokken for beskyttelse og for materielle goder. Vi har også sosiale og åndelige behov. Mennesket er et sosialt vesen som bare fullt ut kan utvikle og utfolde seg når det er del av et menneskelig fellesskap.

Demokratiet er derfor en samfunnsform som legger vekt på at mennesket skal få mulighet til å utfolde og utvikle sine naturlige behov. Dette gjøres blant annet ved å balansere de forskjellige menneskers og grupperes interesser mot hverandre. Dette i motsetning til en del andre samfunnsformer som gir enkelte grupper (for eksempel adelen, de geistlige, spesielle klaner eller etniske grupper) fordeler i forhold til de andre. Demokratiet er også basert på et realistisk menneskesyn. Demokratiet erkjenner at mennesket ikke bare er godt. Det kan også være undertrykkende, egoistisk og ondt. Demokratiet legger derfor stor vekt både på å gi den enkelte frihet og ansvar samtidig som det har mekanismer som beskytter borgerne mot hverandre.

Allerede for mer enn to tusen år siden mente Aristoteles at menneskets sammenslåing i grupper og samfunn var naturlig og nødvendig. Han mente at det begynner med at mann og kvinne må slå seg sammen for å få barn og ender med en stat som skal ivareta innbyggernes interesser og behov. Aristoteles mente også at mennesket har mange ting til felles med dyr, selv om vi på mange måter også er svært forskjellige fra dyrene. Alle dyr ivaretar sine egne interesser. Dette kan være å skaffe mat til seg og sine, å forsvare seg mot fiender eller å forsvare sine territorier. Dette er så grunnleggende for levende vesener at vi kan kalle det en slags naturlig rett. Alle dyrearter har også former for "spilleregler" som regulerer hvordan de skal oppføre seg mot dyr av samme art. Dyr som lever i flokker kan ha omfattende regler for hvordan en oppfører seg i flokken. De har medfødte og tillærte ferdigheter i å omgås andre flokkmedlemmer på måter som er til beste både for det enkelte individ og flokken som helhet. Demokratiet kan derfor også oppfattes som naturlig på den måten at det er den samfunnsform som ligger nærmest det som er den naturlige flokk for mennesket som dyreart.

En viktig side ved demokratiet er derfor å ivareta mindretallet i flokken. Hvis et flertall diskriminerer, undertrykker eller mishandler et mindretall, så gjør flertallet seg til mindretallets fiender. Mindretallet har da ikke lenger fordelene av å være i en vennligsinnert flokk. De har ikke fått igjen det de skulle for å ha gitt fra seg sin rett til å kjempe mot de andre. Og da er selve forutsetningen for samarbeidet brutt. Hvordan flertallet behandler mindretallet gjør forskjellen mellom et demokrati og et flertallsdiktatur.

Spørsmålene vi kan stille er: Hvordan få til mer samarbeid, vennlighet og medmenneskelighet i vårt samfunn? Hva kan vi, helt konkret, gjøre for dette i Norge?

3 Demokratiet - Den beste samfunnsform

Praksis viser at demokratiet er det samfunnssystem som gir best resultater både for den enkelte borger og for samfunnet som helhet. Dette kommer ikke bare av at demokratiet får fram bedre beslutninger, men fordi det også har en selvforsterkende kvalitetsøkning.

Sammenligner vi verdens land, kommer vi lett til noen sikre konklusjoner. Det er klare sammenhenger mellom landenes styresett og verdier, og forholdene ellers i landet. Gjennomgående er velstanden på de fleste områder, ikke bare de materielle, bedre i demokratier. Det er lettforståelige årsaker til dette.

Vi kan få dårlige ledere i demokratier også. Men hvis lederne blir for ille, har vi i demokratier mulighet til å skifte dem ut ved neste valg. Dette kan i seg selv gi bedre ledere enn i andre politiske system. I tillegg vet lederne at de kan bli skiftet ut. De er derfor sterkere motiverte til å gjøre en god jobb enn det en diktator er. Den politiske debatt går foran valg og foran beslutninger i de valgte forsamlinger. Debatt kan i seg selv bidra til bedre beslutninger. I tillegg blir politikerne bedømt både etter deres innsats i de politiske debattene og etter hva de stemmer for eller mot. Dette bidrar også til at politikerne skjerper seg og er villige til å lære og til å utvikle seg. Demokratiet inneholder derfor selvforsterkende effekter som øker kvaliteten på debattene, beslutningene og de folkevalgte. På denne måten inneholder demokratiet også selvkontrollerende mekanismer.

Det at det er folkevalgte som lager lovene og tar viktige samfunnsbeslutninger, gir større aksept i befolkningen enn hvis en diktator skulle bestemt. Dette forsterkes av hvordan dette skjer i et demokrati. Når Stortinget vedtar en lov, gjelder denne i like stor grad for stortingsrepresentantene som for alle oss andre. Når en folkevalgt forsamling gjør et vedtak, gjelder dette vedtaket på samme måte for de som gjør vedtaket, som for alle andre. I et diktatur er dette annerledes. Alt dette gir større respekt og lojalitet overfor lovene og de politiske vedtak i et demokrati.

Noen av de viktigste fordelene med demokratiet er de virkningene det har på livet utenfor de politiske prosessene. I demokratier må det inngås mange kompromisser. Disse kan tvinge fram samarbeid også på områder der partene ellers ville være konkurrenter eller motstandere. De demokratiske prosesser med debatter, beslutninger og samarbeid på tvers av interesse- og meningsforskjeller, smitter også over på andre områder i samfunnet. Alle våre frivillige foreninger, dugnader og aksjoner er eksempler på dette.

Debatter, diskusjoner og valg der vi alle kan stille opp, styrker respekten for oss selv og hverandre. Det styrker også kvaliteter som frihet, ansvar, initiativ, medmenneskelighet, stolthet, selvbevissthet og troen på seg selv og andre mennesker. Norge er et levende eksempel på disse sidene av demokratiet. Våre medier er fulle av eksempler på meningsytringer og aksjoner som har til mål å påvirke vedtak i de politiske organer. I mange tilfeller lykkes disse. Dette er en del av demokratiet i praksis. I mange tilfeller lykkes de ikke, men deltakerne prøver igjen og igjen i denne eller andre saker. Dette er også demokrati i praksis. Alt dette fører til en befolkning som er langt mer aktiv enn under andre samfunnsformer. Demokratiet gir derfor den enkelte borger langt større muligheter til å utfolde og utvikle seg. Norges mange frivillige organisasjoner og aktiviteter er derfor en av de viktigste sidene ved vårt demokratiske samfunn. Denne aktivisering av innbyggerne er også ett av de viktigste resultatene av demokratiet.

Demokratiet utvikler på denne måten det demokratiske sinnelag. Oppsummert kan vi si at demokratiet er et samfunnssystem og også en livsform som forsterker seg selv og sine gode sider.

Vi kan stille spørsmål som: Hvordan styrke de frivillige organisasjonene og aktivitetene i Norge? Hvordan skal Norges innbyggere få mer innflytelse på det som skjer i landet?

4 Demokratiets verdier

Demokratiet er basert på verdiene medmenneskelighet, frihet, likhet og selvbestemmelse. Menneskehetens historie kan oppfattes som en søken etter og utvikling mot samfunnsformer som fremmer disse verdiene.

"Frihet, likhet og brorskap" var den franske revolusjons slagord i 1789. I forskjellige former og utgaver har disse verdiene preget moderne demokratiers historie.

Medmenneskeligheten (eller brorskapet/søsterskapet) er selve forutsetningen for demokratiet. Vi mennesker er sosiale vesener. Samarbeid, samvær, vennskap og kjærlighet er viktig for oss. Vi vet at vi ikke alltid kan oppleve dette med alle mennesker i samfunnet. Men det er dette vi ønsker å oppleve i de menneskegrupper vi er del av. De fleste vil oppleve det som ubehagelig å bli møtt med fiendtlighet selv fra et menneske vi aldri har sett før og aldri kommer til å se igjen. Vi ønsker derfor at samfunnet skal være nærmest mulig en slags stor vennlig flokk der flest mulig mennesker behandler oss som venner.

Frihet er demokratiets grunnmur. Vi er alle født med en sterk trang til frihet. De fleste vil være enig i et demokratisk slagord som "intet menneske skal være slave av et annet menneske". I et demokrati begrenses friheten bare i den grad det er nødvendig for å beskytte andre mennesker. En begrensning i vår frihet til å begå vold mot andre mennesker, gir oss til gjengjeld en beskyttelse mot å bli utsatt for vold fra andre. På den måten kan en begrensning av en frihet totalt sett gi oss større frihet. De viktigste frihetene er de indre friheter som tankefrihet, meningsfrihet, trosfrihet og samvittighetsfrihet. Ytre friheter som ytringsfrihet, talefrihet, pressefrihet, organisasjonsfrihet og vitenskaplig frihet er nødvendige for å ivareta disse indre friheter og for at demokratiet skal kunne blomstre.

Likheten er hovedverdien eller selve hjertet i demokratiet. Den demokratiske likhet er også en følge av menneskets smak for frihet. Den demokratiske likhet er mer en samling av forskjellige former for likheter, enn den er en bestemt form for likhet. Demokratisk likhet er, for det første, lik rett til å delta i styringen av samfunnet. Dette fordi vi alle er en del av samfunnet og dermed også har interesser i det. Likhet betyr også at ingen grupper har spesielle privilegier. Dette kan også bety at samfunnets muligheter skal legges åpne for alle som kan eller vil benytte dem. Det er spesielt viktig at alle skal gis mulighet til å dekke sine grunnleggende behov. I praksis forutsetter demokratisk likhet også et visst minimum av økonomisk likhet.

Demokratisk likhet er også basert på likhet i en mer grunnleggende betydning. Alle mennesker er like mye mennesker. Vi hører til samme art og har alle derfor alle menneskets særegenheter til felles. Felles er de fysiske sider som samme type skjelett, organer og andre fysiologiske egenskaper og funksjoner som hører til arten. Felles er også at alle mennesker kan oppleve glede og sorg, nytelse og smerte, sult og tørst, glede og sinne, håp og fortvilelse, kjærlighet og hat. Vi er også svært like når det gjelder våre mål og drømmer. Mennesket har alltid dannet samfunn ut fra sine menneskelige likheter. Mennesket deltar i et samfunn, ikke for å få det dårligere enn det vi ville hatt det utenfor samfunnet, men for å bedre sin situasjon. Den sosiale og samfunnsmessige likhet i et demokrati springer derfor ut fra en grunnleggende likhet som menneske.

Autonomi (selvbestemmelse. Fra auto = selv og nomos = lov) er selve kjernen i demokratiet. Autonomi betyr at samfunnet styrer seg selv og at den enkelte borger bestemmer over sitt eget liv. Det betyr også at samfunnet lager sine egne lover i motsetning til i et diktatur eller i en avhengig stat der lovene kommer fra noen utenfor folket selv. I et demokrati betyr dette også at folket (velgerne) står over lovgiverne (de valgte) ved at de kan velge og avsette dem. Den demokratiske autonomi henger nøye sammen med de andre demokratiske verdier. Den springer ut fra menneskets behov for frihet til å bestemme over seg selv og til å ivareta seg og sine. I et samfunn som tar hensyn til alle, medfører dette utstrakt likhet. Den demokratiske autonomi er også basert på en grunnleggende tro på mennesket, at det tar ansvar for seg selv og andre og at medmenneskeligheten er en dypt forankret menneskelig egenskap. I demokratiet er dette en selvforsterkende prosess. Den praktiske virkelighet viser at menneskeligheten, medmenneskeligheten og omtanken for andre enn sine egne, ofte er mest utbredt i de demokratiske land.

Vi kan stille spørsmål som: Hvilke verdier bør prege vårt samfunn i framtida? Hvordan kan vi i praksis styrke disse verdiene i det daglige liv?

5 Demokratiske beslutninger

Demokratiet i et samfunn er avhengig av folkevalgte forsamlinger. Viktige spørsmål i demokratiet er da: Hvordan bør de folkevalgte forsamlingene velges, settes sammen og ta sine beslutninger? Hvordan skal folket bestemme også utenom valgene?

Direkte demokrati betyr at alle er med på å ta beslutningene. I et samfunn vil det direkte demokratiet bare eksistere i små grupper og i de saker som avgjøres ved folkeavstemninger. Når folket skal styre seg selv via valgte representanter, er det fem viktige hensyn å ta. Hvordan dette gjøres og hvordan balansen mellom disse hensyn er, avgjør hvor rettferdig og effektivt det demokratiske systemet er.

For det første skal de folkevalgte representere de som har valgt dem. Spørsmålet er i hvilken grad sammensetningene, meningene, oppfatningene og beslutningene i de folkevalgte organer, er de samme som de hos folket totalt sett. Det representative demokrati er basert på grunnideen at folket skal velge de representanter de har størst tillit til kan ta de beste

beslutningene. Dette betyr at representantene har plikt til å sette seg godt inn i sakene, lytte til andres argumenter og så stemme etter egen overbevisning og samvittighet. Dette selv om deres velgere i denne konkrete sak skulle mene noe annet. Grunnen til dette er todelt. Representantene vil ofte sette seg bedre inn i sakene enn deres velgere vanligvis gjør. I et representativt demokrati forsvares dette ut fra ideen om at representanten stemmer slik velgerne ville gjort hvis de hadde satt seg like godt inn i saken. Den andre grunn er at representantene totalt sett vil gjøre en bedre jobb for velgerne om de gjør så godt de kan og ikke blindt følger strømninger i velgernes meninger.

Det andre hensynet er hvordan valgene foregår. Det er ofte kompliserte regler for hvordan stemmene omgjøres til representanter. Reglene må utformes slik at de både er og oppleves rettferdige. Det tredje er hvilke grupper som velger representanter. I et moderne demokrati er det alminnelig stemmerett og valgområdene er delt inn geografisk (fylker og kommuner). Det fjerde hensynet er hvordan beslutningene tas i de folkevalgte organer. De skal også tas på demokratisk måte. Representantene skal fritt kunne ytre seg og stemme etter egen overbevisning. For mye bruk av "partipisken" for å tvinge alle medlemmene av et parti til å stemme på samme måte, bryter derfor mot et fundament i vårt demokratiske system. Det femte hensyn er antall nivåer i beslutningssystemet og forholdet mellom dem. I vårt nasjonale system er Stortinget den folkevalgte forsamling og dermed nivå én. Stortinget bestemmer hvem som skal danne regjering (nivå to). Regjeringen kan så gi makt videre til departementene og andre organer. Denne praktiske nødvendighet kan føre til at den folkevalgte makt (Stortinget) svekkes for mye.

Det er også noe annet som er viktig for å få til virkelig demokrati. Det er hvordan folkets vilje kan bestemme også mellom valgene. Hvis alt folket får gjøre, er å velge hvert fjerde år, så kan vi si (satt på spissen) at de lever i et demokrati på valgdagen, men at de er underkastet sine valgte diktatorer de fire årene mellom valgene. Også et demokrati er utsatt for faren for at lederne (selv om de er folkevalgte) får for mye makt. Og for at lederne avstumpes i sine maktposisjoner og "glemmer" at de er folkets tjenere og ikke deres herskere. De folkevalgte må derfor også kontrolleres og styres mellom valgene. De må derfor ha kontakt med og lytte til velgerne også utenom valgkampene. Enkeltpersoner, aksjonsgrupper og interessegrupper må komme til orde og lyttes til. Folk må tas med i utredende og besluttende prosesser. Et levende demokrati inneholder derfor mange frivillige organisasjoner, arrangementer og aksjoner, en levende og fri debatt og mange engasjerte og ansvarsbevisste mennesker. Men dette kan medføre at ressurssterke interessegrupper kan få langt mer makt enn det de burde i et demokratisk system. Lobbyvirksomhet kan bli en direkte trussel for demokratiet (noe det finnes eksempler på).

Det er vanskelig å finne gode formelle løsninger på alt dette. Et virkelig demokrati krever ikke bare gode demokratiske systemer, men også et demokratisk sinnelag i befolkningen og hos de folkevalgte. Demokratiet er derfor ikke gitt et samfunn som en evig gave. Det må forsvares og fornyes. For at et demokrati ikke skal forfalle, kreves det en kontinuerlig oppmerksomhet på, og debatter om slike spørsmål.

6 Framtidas demokrati

Dagens demokrati er i hovedsak på nasjonalt (Stortinget) og kommunalt (kommunestyret) nivå. Det neste skritt i utviklingen av det demokratiske samfunn er at vi også får bestemme mer i det daglige liv. Dette inkluderer mer demokratisering av arbeidsplassene og mer medvirkning i kommunale og statlige beslutninger.

Den forrige industrielle revolusjon foregikk først og fremst i de mest demokratiske landene. Den økonomiske utvikling gikk til dels hånd i hånd med utviklingen av demokratiet. Men

demokratiet ble først og fremst utviklet for hele samfunnet som system slik at staten og kommunene ble styrt via demokratisk valgte organer.

Demokratiseringen har fremdeles ikke kommet så langt at vi lever i demokratiske systemer på arbeidsplassene. Dagens arbeidsliv (privat, statlig og kommunalt) kan være organisert på måter og ha styringsformer som ligger langt fra de demokratiske systemer som har utviklet seg på samfunnsplan. Vi kan i norsk arbeidsliv finne ledelsesformer vi knapt kan kalle opplyst enevelde.

Demokratiet på samfunnsnivå er overlegent andre styreformer fordi det er mer effektivt, gir bedre beslutninger og passer bedre til menneskets natur. Men de samme grunner gjelder også for å demokratisere arbeidsplassene. Denne utvikling er i ferd med å skje. I mange land i verden ser vi nå framveksten av medarbeidereide bedrifter. De ansatte eier da hele eller store deler av bedriften. I tillegg til medeierskap er slike bedrifter ofte preget av flate strukturer. Amerikanske studier viser at medarbeidereide og -styrte bedrifter har klare konkurransefortrinn. De er mer effektive og mer lønnsomme. De ansatte er mer engasjerte og trivselen høyere. Kunnskapens økende betydning er en grunn til denne utviklingen. Tidligere var arbeidskraft og kapital de viktigste ressursene for å skape nye bedrifter. I flere og flere bransjer er den viktigste kapital nå kunnskap. Da mennesker ønsker selvbestemmelse, fører dette ofte til at menneskene med de aktuelle kunnskapene heller starter egne bedrifter enn å arbeide for andre.

Selv om denne trenden ikke i like sterk grad er kommet til Norge, ser vi også begynnelsen på en slik utvikling hos oss. For en del år siden ble det gjennomført en større nordisk undersøkelse kalt "Medarbeidereide bedrifter i Norden". Denne viste at medarbeidereide bedrifter ofte var mer lønnsomme enn andre bedrifter. Dette til tross for at mange av de medarbeidereide bedriftene hadde startet med at de ansatte hadde overtatt konkurstruede bedrifter. Også innen det offentlige arbeidsliv ser vi tendenser til en økt demokratisering. Medvirkningsprosesser er en ny trend i den kommunale styring i mange vesteuropeiske land. Også i Norge har vi sett spede begynnelser på en slik utvikling. Et annet forsøk på mer demokratisering i det offentlige, er brukerstyring av tjenester. Kampen for offentlige ansattes yringsfrihet er en del av den samme trend.

Hans Nielsen Hauge (1771 - 1824) er Norges største bedriftsetablerer. For omtrent to hundre år siden startet han og hans medarbeidere mange nye bedrifter som var eiet og drevet av de ansatte. En del av disse bedrifter lever den dag i dag. Hans Nielsen Hauge og hans bevegelse var også en stor inspirator ved framveksten av den norske arbeiderbevegelse. Marcus Thrane (1817 - 1890) var en av norsk arbeiderbevegelses store pionerer. Også han mente at en av veiene mot et bedre samfunn var at arbeiderne selv eide sine bedrifter. Thrane regnes også som en av sin tids betydeligste sosialistledere, ikke bare i Norge men også internasjonalt. Robert Owen (1771 - 1858) var en walisisk sosialreformator og bedriftseier. Han regnes som opphavsmannen til den kooperative bevegelse i England. Også Owen mente at framtidens samfunn burde bygge på bedrifter eiet av arbeiderne selv. Owen regnes som en av forløperne til moderne sosialisme. I USA kalles ofte den nye bevegelsen med medarbeidereide bedrifter for "medarbeiderkapitalisme." Det er meget tankevekkende at gammel sosialisme og moderne kapitalisme nå møtes i et felles system.

Demokratisering av arbeidslivet kalles også for "Den tredje veien". Den første og andre veien er da den vesteuropeiske/amerikanske frihandelskapitalisme og den østeuropeiske/sovjetiske sosialisme/kommunisme. Det er vel i dag enighet om at begge disse "veier" for organisering av samfunnet har store mangler. Løsningen er da "den tredje vei" som beholder den frie konkurranse samtidig som den gir eierskapet og styringen til folket. Denne utviklingen kommer som en følge av og presses fram av den teknologiske, økonomiske og sosiale utvikling. Den kommer i arbeidslivet som en følge av nye muligheter og av nye krav til effektivitet, lønnsomhet og konkurranseevne.

I Norge har de politiske miljøer og partier i liten grad vært med i denne debatten og utviklingen. Det er et stort behov for at de blir med og går foran i stedet for å bli med "baklengs inn i framtida". Det foregår i dag mange forsøk og eksperimenter innenfor den nye demokratiseringsbølgen. Det er mange uløste spørsmål. Det må utvikles nye organisasjons- og styreformer for bedrifter og andre organisasjoner. Det finnes minst like mange muligheter for slike lokale demokratiske systemer som det finnes former for demokrati på statsnivå.

Ideologiene er ikke døde. De må bare tilpasses nåtida og framtida. Vi trenger ideologier (tradisjonelle og nye) for å kunne finne framtidens muligheter og for å analysere og drøfte de muligheter og farer de fører med seg. Vi trenger også bevisst og demokratisk styring mot framtidssamfunnet. Framtida er for viktig til at denne utvikling kan overlates til sterke interessegrupper, til kreftenes frie spill eller til tilfeldighetene.

7 Demokratiet mot fascismen

Demokratiets farligste fiende og motpol er diktaturet i form av fascismen. Den farligste trusselen fra fascismen i Norge i dag er ikke fra nye fascistiske partier eller organisasjoner, men at slike trekk og ideer skal få grobunn i ellers demokratiske mennesker og systemer.

"Nazismen oppsto ikke i 30-tallets Tyskland og forsvant ikke i 1945. Den er et uttrykk for dypt forankrede tendenser som ofte er levende inne i oss og omkring oss." Dette mente Harald Ofstad som regnes som en av våre fremste spesialister på nazismen. Professor Andenæs som hadde en sentral plass i rettsoppgjøret mot medlemmene av det norske Nasjonal Samling, sa: @Hva er nazismen? Er den en sekt med et begrenset antall medlemmer, slik at en utrydder nazismen ved å slå ned på disse bestemte personer? Er det ikke heller en åndsretning med brutalitet, intoleranse, rasehovmot, forakt for rettsprinsipper som kjennetegn ... B og det er denne ånd som må bekjempes hvis seieren skal bli av varig art. @

Egentlig er fascismen en politisk retning fra Mussolinis Italia (fascies var et knippe greiner med en øks mellom som var brukt som maktsymbol i det gamle Rom). I dag brukes fascisme også som en samlebetegnelse for en del politiske retninger. Hitlers tyske nasjonalsosialisme (nazismen) regnes i denne sammenheng som fascisme. Det er mange forskjeller mellom de fascistiske retningene, men en regner ofte med tre karakteristiske fellestrekk: En sentralt samlet makt; Oppfatningen av samfunnet som et organisk, selvstendig vesen og Irrasjonalismen (bevisst tilsidesettelse av logikk og fornuft). Aksepten for bruk av makt regnes også som en del av fascistens tankegods.

Fascismen vil ha en sentral samling av makt på en eller noen få hender. Dette begrunnes med at noen påstås å være mye dyktigere til å ta beslutninger enn andre. De kan også påstås å ha sin makt eller visdom fra Gud eller på andre måter. Fascismen kan inkludere folkets vilje. Men da er det herskeren selv som på en mer eller mindre mystisk måte forestilles å være folkets vilje eller et uttrykk for den. Drømmen om den gode, allvitende hersker sitter dypt i mange. I dag oppfattes denne drømmen som et slags umodent forsøk på å komme tilbake til barndommens trygghet da vi trodde (eller opplevde) at voksne var kloke og snille mennesker som kunne ta bedre vare på oss enn det vi kunne selv. Demokratiet baserer seg på et mer realistisk menneskesyn. Det finnes ingen som (på alle de områder ledelsen av et samfunn krever) er så mye klokere enn alle andre. Vi vet også at selv kloke og gode mennesker kan komme til å ivareta spesielle interesser mer enn de burde. Vi vet også at folk flest er fornuftige og ansvarlige mennesker som både kan og vil være med å bestemme. Historien har da også vist at de demokratiske land i hovedsak er bedre ledet enn de diktatoriske. Vi kan møte dette fascistiske trekket i dag (oftest i moderat form) på flere måter: For mye tro på ekspertene eller de flinke. Nedvurdering eller forakt overfor spesielle grupper eller enkelte mennesker. Godkjenningen av at noen bestemmer for mye over andre.

Fascismens andre hovedidé er at staten (eller samfunnet) er en slags organisk helhet som står over og har andre interesser enn innbyggerne. De italienske fascistene sa selv at i fascismen var innbyggerne til for staten, mens i de liberale demokratier var det omvendt, staten var til for de enkelte menneskene. Denne problemstillingen møter vi ofte i et moderne demokrati. Mediene er fulle av eksempler der lokalbefolkningen mener at myndighetene fatter vedtak og handler mot deres interesser. I et demokrati vil det ofte skje at enkelte gruppers interesser må vike for flertallets beste. Det er politikernes oppgave også å ta slike upopulære beslutninger. Men faren ligger i at det ikke alltid er samfunnets interesser som blir ivaretatt. Det kan være særgruppers interesser. Eller det kan være at politikere eller offentlig ansatte mer rir sine prinsipper og ideer enn å ta vare på helheten. Det er også en fare at mindretallets interesser settes for mye til side i forhold til flertallet. I demokratiet skal det alltid tas tilstrekkelig hensyn til mindretallet (noe som i lengden også er til beste for flertallet). Det er derfor lett å se hvordan denne fascistiske faren også truer et moderne demokrati.

Fascismens tredje hovedprinsipp er irrasjonalismen. Det betyr at fascismen (i motsetning til demokratiet) ikke har som ideal å bruke fornuften så godt som mulig når en tar beslutninger (i demokratiske beslutninger forsøker vi i hvert fall å oppføre fornuftig). Den fascistiske irrasjonalitet baseres delvis på at beslutninger skal tas mer ut fra følelser og intuisjon enn ut fra saklige og logiske vurderinger. Dette prinsippet henger delvis sammen med de to forrige, da det ikke er alle som får ta disse beslutningene. Det er de mektige lederne. Ett av den italienske fascistenes ti bud het: "Mussolini har alltid rett". I den tyske nazistiske ideologi het det om Hitler: "Han er selv bærer av folkets kollektive vilje." Denne formen for irrasjonalitet møter vi sjelden direkte i dagens norske politikk. Men politisk argumentasjon og propaganda kan ofte bevisst appellere mer til følelsene enn til fornuften. Og vi kan bli oppfordret til å velge et parti mer på grunn av en persons egenskaper enn på grunn av det vedkommende står for politisk. Så heller ikke på dette området er vi vaksinert mot fascismen.

Bruk av makt (og vold) og "retten" til å bruke makt er også sentralt i fascismen. Det burde ikke være noen tvil om at vårt samfunn er plaget av makt- og voldsbruk. Det er ikke uvanlig med aksept for bruk av vold (ofte mot de vi synes "fortjener det"). Dette er kanskje mest utbredt utenfor det politiske liv, til og med innen familier. Men massemediene er fulle av eksempler på folk som føler seg overkjørt (og ofte er det) av sterke offentlige eller andre organisasjoner. Vi kan også oppleve at vold blir brukt i politisk sammenheng i Norge. Kanskje er det derfor på dette området fascismen utgjør den største trussel mot vårt demokrati. Eller som vår store dikter Arnulf Øverland sa det: "Du må ikke tåle så inderlig vel, den urett som ikke rammer deg selv."

Viktige spørsmål vi bør stille, er: Hva kan vi gjøre for å motvirke det fascistiske tankegodset hos oss selv og i vår kultur? Hva kan gjøres for å hindre at enkeltmennesker eller grupper overkjøres?

8 Den demokratiske samfunnsavtale

Et samfunn er en sammenslutning av mennesker. Alle samfunn baserer seg på en rekke skrevne og uskrevne regler. Til sammen danner disse en slags avtale (avtale) som gjelder mellom borgerne i samfunnet. Det er behov for bedre avklaring av hva den norske samfunnsavtalen i dag er og bør være i framtida.

Mennesket er et sosialt vesen som liker å leve sammen med andre mennesker. Når mennesker lever sammen i små eller store grupper, gjelder en del regler for hvordan en bør oppføre seg i disse gruppene. Vi vet fra egne erfaringer at det som er god tone i en gruppe, ikke nødvendigvis er det i alle andre grupper. På tilsvarende vis har den store gruppen, det norske

samfunn, sine regler for oppførsel. En del av disse er nedfelt skriftlig (lover, regler og avtaler) mens andre er uttrykk for skikk og bruk og hva vi oppfatter som riktig eller galt.

Noe av alt dette er mer grunnleggende enn det øvrige. Det finnes regler (skrevne og/eller uskrevne) som gjelder i de fleste menneskelige samfunn. Disse antas derfor å være naturlig for menneskelige samfunn. På en måte gir de en slags grunnavtale eller menneskelig grunnlov for hva som gjelder i menneskelige samfunn. I tillegg har det enkelte samfunn utviklet sin spesielle samfunnsform som også reguleres av skrevne og uskrevne regler. Disse kaller vi for samfunnsavtalen eller samfunnspakten i dette samfunnet.

Den norske grunnloven og dermed utviklingen av det norske demokratiet var sterkt påvirket av tankene om en samfunnspakt, spesielt av den franske filosof Rousseaus bok "Samfunnspakten" fra 1762. En tenkte seg da at samfunnet består av frie mennesker som har sluttet seg sammen til et samfunn. I sin naturtilstand har hvert menneske rett til å ivareta sine egne interesser og til å forsvare seg og sine. Vi vet at menneskelige grupper har kjempet mot andre menneskelige grupper i all historisk tid. For å greie seg mot en fiendtlig gruppe, må et menneske selv være med i en gruppe. Mennesket har derfor utviklet seg med andre mennesker som sine viktigste samarbeidspartnere og sine farligste fiender. Et samfunn er derfor en sammenslutning der medlemmene gjør en avtale om å betrakte hverandre som venner og samarbeidspartnere og ikke kjempe mot hverandre som fiender. Et samfunn gjør det også mulig å løse mange oppgaver som et enkelt menneske eller en liten gruppe mennesker ikke kan få til alene.

Vi er derfor alle med i samfunnet fordi vi har fordeler av det. I de fleste samfunn er det ikke lov til å myrde, stjele eller fysisk skade de andre i samfunnet. Samfunnet skal også legge til rette for at alle skal kunne forsørge seg og sine. For disse fordelene må vi alle til gjengjeld yte noe tilbake. I et moderne og meget sammensatt samfunn er det en mengde lover, regler, plikter og krav. Til gjengjeld har vi også en mengde rettigheter og alle de fordeler og tilbud som et moderne samfunn kan tilby. Det er derfor ikke lett å se alt som inngår i vår moderne samfunnspakt. Likevel, eller kanskje nettopp derfor, er mange av dagens problemer, uenigheter og debatter knyttet direkte til samfunnspakten.

Vårt samfunn er ikke lenger en ren videreføring av vårt gamle norske samfunn. Vi er mer enn noen gang tidligere i vår historie påvirket av og avhengig av mennesker og grupper utenfor vårt land. Vi har også mange landsmenn og kvinner som stammer fra andre kulturer. Moderne vitenskap og teknologi har ført til store endringer. Samfunnsendringene vil antakelig bare gå hurtigere og hurtigere. Enkelte grupperinger står på siden av samfunnet. De utenlandske kriminelle bander som opptrer i Norge, er mer fiender av det norske samfunn enn de er en del av den norske samfunnspakten. Slike fiendtlige "stater" i staten er også noe nytt som vårt samfunn ikke har utviklet fullgode beskyttelsesmekanismer mot.

En grunnleggende samfunnsdebatt og demokratidebatt er derfor også en debatt om samfunnspakten. De foregående tankene om demokratiet er da også innlegg i en debatt om den moderne norske samfunnspakten. Denne debatt må stille spørsmål som:

- Hvordan vil vi at det norske samfunn skal være?
- Hva er vår drøm for framtidssamfunnet?
- Hvilke verdier skal ligge til grunn i vårt samfunn?
- Hvilke rettigheter skal det enkelte menneske ha?
- Hvilke krav kan og bør vi stille til medlemmer av vårt samfunn?
- Hvilke krav bør vi stille til de som skal opptas som nye medlemmer av vårt samfunn?
- Hva kan og bør vi gjøre mot de som truer vårt samfunn?